

INTELECTUALI LA RĂSCRUCEA ISTORIEI. TURNOWSKY SÁNDOR

Novák Csaba Zoltán

***Motto:** „Noi nu dorim să împărțim țara, numai latifundiile, nu dorim să defavorizăm națiunea maghiară în favoarea naționalităților, vrem ca în această țară toți cetățenii să se bucure de aceleași drepturi și să se simtă acasă. Această dorință nu înseamnă internaționalism ci este un mod de a se vindeca de boala naționalismului”¹.*

Aceste cuvinte au fost rostite în 1918, cu ocazia formării secției târgumureșene a Partidului Radical din Ungaria, de către tânărul intelectual, proaspăt politician, Turnowsky Sándor. Discursul înflăcărat al lui Turnowsky atinge practic aproape toate punctele nevralgice ale societății ungare de la sfârșitul secolului al 19-lea și începutul secolului 20: problema socială, problema națională și nevoia democratizării societății maghiare. Cum a evoluat viața politică și socială a Ungariei în perioada amintită? Care erau principalele probleme ale societății ungare? Cum apăreau toate aceste probleme în cercurile intelectuale, la universități, în cercurile studenților? Care erau răspunsurile date de intelectuali și de studenți, cum abordau ei aceste noi provocări ale istoriei? Cum au îmbinat toate aceste probleme lumea intelectualilor și a studenților și cum se reflectau în originea lor națională și socială? Cum apare și cum evoluează mișcarea de stânga în bazinul carpatic? Care sunt factorii politicii interne și externe care duc la radicalizarea mișcării de stânga? În studiul nostru căutăm răspunsuri la toate aceste întrebări prin analiza și prezentarea activității unui tânăr intelectual, originar din orașul Târgu Mureș, Turnowsky Sándor.

În realizarea studiului am operat cu mai multe tipuri de izvoare istorice. Au fost de un folos remarcabil sursele provenite

---

¹ „Tükör”, 28. octombrie, 1918. nr. 44.

de la Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș, Fondul Turnowsky Sándor, în care se păstrează documente din arhiva personală a lui Turnowsky: documente personale, articole, schițe, cuvântări, autobiografii, studii personale, articole din ziare, programe și scrieri politice, broșuri, pancarte etc. Un alt tip de izvor privind activitatea lui Turnowsky este fondul Turnowsky de la Biblioteca Teleki unde se păstrează biblioteca personală a celui sus menționat. Se pot stabili subiectele preferate, autorii preferați de către Turnowsky.

Turnowsky Sandor, autor de studii în domeniul dreptului, jurnalist și politician s-a născut în orașul Târgu Mureș, în data de 21 iulie 1889, într-o familie de intelectuali de origine evreiască. Tatăl său, Turnowsky Mór, a studiat medicina la Viena,² unde a intrat în contact și cu lumea intelectuală liberală. Întorcându-se acasă, la Târgu Mureș, bătrânul Turnowsky a practicat meseria de medic. În afară de activitatea profesională, medicul era preocupat și de diferite probleme politice, culturale și sociale. Nu a întrerupt legăturile cu lumea liberală occidentală. În pofida faptului că familia trăia într-un orașel din provincie, ziarele, revistele progresiste nu lipseau de pe rafturile bibliotecii familiei³. Bătrânul Turnowsky a făcut parte și din grupul care a organizat loja Bethlen Gábor (din lojă făcea parte printre alții și viitorul primar al orașului, Bernády György), o lojă a francmasonilor târgumureșeni⁴.

---

² Szabó Miklós, Simon Zsolt, Szögi László, *Erdélyi diákok külföldi egyetemjárása 1849–1919 között*. Az adatgyűjtésben közreműködött Olosz Katalin, az adatbázis feldolgozásában Szabó Marcella, Târgu Mureș, Editura Mentor, (înainte de apariție), nr. 9794.

³ Ca și exemplu putem aminti revista fondată de Jászy Oszkár, „Huszadik Század” („Secolul 20”). „Huszadik Század” a fost o revistă progresistă, care milita împotriva conservatorismului maghiar nobiliar și împotriva discursului istoric romantist și naționalist. Revista era preocupată de problemele sociale actuale și sprijinea apariția noilor idei politice și științifice, mai ales științele socio-umane (istoria, psihologia socială, sociologia).

⁴ Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș (ANDJM), Fond Turnovsyky, dos 6.

Așadar, tânărul Turnowsky Sándor, care urma studiile la Liceul Reformat din oraș, era înconjurat de mic copil de intelectuali și de literatură liberală și de stânga. În aceste condiții, nu este de mirare că elevul Turnowsky își găsește noua identitate de grup (cea evreiască fiind practic abandonată⁵) în gândirea liberală și în mișcarea de stânga. Începând deja din anii de liceu, frecventa locurile unde se adunau social-democrații din oraș. Partidul Social Democrat din Ungaria a fost fondat în 1890, filiala târgumureșeană având sediul în str. Sörház (str. Sinaia). Liderii locali erau recrutați din rândurile micilor industriași, ai muncitorilor și ai intelectualilor: Bálint János (mic industriaș), Hajdu Gyula (zidar), Petri Zsigmond (măcelar) și Háner Ferenc (funcționar public). Tânărul Turnowsky nu numai că frecventa ședințele social-democraților, fiind interesat de mișcarea muncitorească și de discuțiile în jurul acesteia, dar a început să studieze literatura socialistă, apoi să țină comunicări, seminarii, inclusiv în școală⁶.

După bacalaureatul susținut în 1907, Turnowsky a continuat studiile la Facultatea de Drept a Universității din Budapesta. Studentul târgumureșean se adaptează rapid noilor condiții din capitală și se alătură grupării studenților social-democrați, desfășurând o bogată activitate în cadrul organizației. Aceste cercuri funcționau practic ca și un mediu de socializare, mai ales pentru studenții proveniți din provincie. Studenții social-democrați, prin seminariile și comunicările ținute de intelectualii de stânga aveau posibilitatea de a evolua din punct de vedere ideologic. Din activitatea studenților, bineînțeles, nu lipsea nici partea de practică. Acei care se simțeau și erau pregătiți din toate punctele de vedere, erau trimiși pe teren: participau activ în organizarea cercurilor pentru muncitori, unde se organizeau

---

⁵ Problema originii evreiești apare de foarte puține ori, într-o formă indirectă în discursul politic al lui Turnowsky, chiar dacă el pe tot parcursul tinereții făcea parte din organizații unde majoritatea liderilor aveau origini evreiești.

⁶ ANDJM, Fond Turnovsyky, dos 6.

diferite activități „științifice” și culturale. Nu de puține ori, tinerii activiști participau chiar și la înmormântări unde, în cazul în care familia respectivă nu dorea o ceremonie religioasă, țineau cuvântări.

Anul 1908 a însemnat al doilea moment de cotitură în viața tânărului Turnowsky. Mai mulți studenți de la Facultatea de Drept au format un cerc al studenților liberali, în ideea organizării unui grup de „liberi cugetători”, *Cercul Galilei*, cu 156 de membri. Conturarea unui asemenea cerc, după Turnowsky, i s-a datorat pe de o parte mișcării studenților social-democrați, iar pe de altă parte activității profesorului Pikler Gyula și a studenților din jurul lui, adepți ai liberalismului⁷. Ultimii ani din secolul al 19-lea și începutul secolului 20 era perioada proliferării marilor ideologii în cadrul diferitelor universități din Ungaria, mai ales în capitală. Studenții proveniți din diferite locuri, categorii sociale sau naționalități se grupau în cercuri de interese. Așa cum afirmă în biografia sa, Turnowsky a urmat pe studenții tineri social democrați, care din punct de vedere intelectual doreau mai mult decât li se ofereau în cercurile social democrate sau cele muncitorești. Ținând vechile legături politico-ideologice cu social democrații și păstrându-și afinitatea față de mișcarea muncitorească, ei înființează *Cercul Galilei*. După organizarea centrului din Budapesta, au apărut filiale la Arad, Pécs, Szeged, Oradea și Cluj.

Așa cum se exprimau în primul manifest al *Cercului Galilei*, studenții erau „revoltați” din cauză că „se predă istoria Romei antice și nu se vorbește despre evoluția științei contemporane, despre Marx, Tolstoi, Renan, Nietzsche sau Spencer; se predau două limbi moarte, iar studențimea maghiară nu poate comunica cu reprezentanții naționalităților din Ungaria; nu se discută despre problema separației stat-biserică; nu se discută despre popor,

---

⁷ Turnowsky Sándor: *A Galilei Kör története (Istoria cercului Galilei)*. Korunk, 1957. nr. 8. p 6. ANDJM, Fond Turnowsky. Dos. 1/66. Odată s-a organizat o manifestație contra lui Pikler, la care adepții lui (între ei și muncitori chemați de către studenții socialiști) au apărut și au luat apărarea.

despre revoluțiile poporului etc.”⁸. „Cercul Galilei s-a format pentru a oferi cadru organizat adeptilor gândirii și a științei libere din Universitate. Scopul membrilor este de a învăța și de a învăța pe alții la dragostea față de științe și de a propaga și de a apăra aceste idei. Nu facem politică, nu ne amestecăm în treburile politice din țară. Învățăm și predăm.” - se poate citi în programul cercului⁹. Așadar, *Cercul Galilei* a propus lupta împotriva clericalismului și a indiferenței față de evoluția științelor sociale. A organizat dezbateri, sesiuni de comunicări, prezentări de carte, comemorări etc. De exemplu, din programul cercului din luna mai 1909, reiese faptul că galileiștii au organizat dezbateri și comunicări despre următoarele tematici mai importante: Pogány József: „Gheorghe Doja”, Ágoston Péter: „Formarea aristocrației maghiare”, Jászy Oszkár: „Formarea statului național maghiar”¹⁰. Tot în anul 1909, cercul a organizat o aniversare neconvențională a Revoluției din 1848. Revoluția maghiară din 1848 nu era prezentată după logica romantismului istoric naționalist, dominantă în viața politică maghiară, ci și din punctul de vedere a problemei naționale și a celei sociale. Discursul comemorativ a fost ținut de însuși Jászy Oszkár, cu titlul „Patritosim și internaționalism.” A fost recitată și o poezie a poetului Ady Endre. Poetul care a fost un mare critic al stagnării societății maghiare a devenit „prietenul” cercului, dedicând în fiecare primăvară câte o poezie cercului. În 1913, Ady a fost prezent chiar și personal la comemorarea Revoluției din 1848. În primii ani, cercul a organizat seminarii pe baza a trei mari tematici: Seminarul de științe socio-umane (responsabil Varga Jenő), Seminarul de filosofie (responsabil Polányi Károly) și Seminarul de gândire liberă (responsabil Timár Miklós)¹¹.

Membrii cercului s-au implicat și în discuțiile privind problema națională, încercând să creeze un nou tip de discurs

---

⁸ ANDJM, Fond Turnowsky. Dos. 1/26.

⁹ Turnowsky: *op. cit.* p. 6. ANDJM, Fond Turnowsky. Dos. 1/66.

¹⁰ ANDJM, Fond Turnowsky. Dos. 1/27.

¹¹ Turnowsky, *op. cit.*, p. 9.

politic, căutând calea reconcilierii cu reprezentanții naționalităților. În 1911 s-a ținut o dezbateri largă despre problema națională la care au participat numeroși studenți. Au luat cuvântul: Milan Hodja, Jászy Oszkár, Duma Alexandru (din partea românilor), Milerovics Ivan (din partea sârbilor), Dusan Porubszki (din partea slovacilor). Cercul a avut o colaborare bună cu cercul studenților români, Societatea „Petru Maior”, condus de Ionel Pop¹². Conferința susținută de Jászy cu titlul „Viitorul Ungariei și problema națională” a fost o reușită și în cazul studenților din rândurile naționalităților¹³. *Cercul Galilei* a beneficiat și de o revistă, cu titlul „Caietele Galilei,” care apărea în câte 5000 de exemplare; în total au apărut zece numere.

În afară de activitatea științifică, cercul a manifestat un interes remarcabil și față de activismul ideologic. Liderii cercului au luat parte la diferite polemici ideologice și culturale atât în cadrul Universității, cât și în afara ei. De exemplu, în 1908, galileistul Harkányi Ede a ținut o comunicare cu titlul „Știință și catolicism,” care a provocat o polemică cu mediul catolic și în urma căreia cercul a fost atacat din mai multe părți, mai ales în ziarul „Budapest Hirlap.” În 1909, cercul s-a implicat și în viața internă a universității, când Biserica Romano-Catolică și-a manifestat dorința ca crucea să devină simbolul Universității. Conducerea *Cercului Galilei* a răspuns cu un memorandum, referitor la Legea secularizării educației din 1848, în care respingea ferm intențiile Bisericii Romano-Catolice. În alianță cu gruparea studenților protestanți, galileiștii au reușit să stopeze inițiativa sprijinită de gruparea studenților catolici¹⁴.

Organizarea și existența *Cercului Galilei* ca și fenomen istorico-cultural se integrează și reflectă una dintre principalele probleme politico-sociale ale societății ungare și anume, conflictul de interese dintre clasa de mijloc, de religie creștină, și cea

---

¹² ANDJM, Fond Turnowsky. Dos. 1/66.

¹³ Turnowsky, *op. cit.*, p. 9-10.

¹⁴ *Ibidem*.

evreiască. Acest conflict se datora între altele și direcției opuse de mobilizare a aristocrației maghiare, respectiv a burgheziei evreiești (negustori, intelectuali, bancheri). O parte a aristocrației maghiare, numiți „gentrii,” au pierdut averea și erau nevoiți să aleagă o carieră de intelectual sau de funcționar. Ei vedeau în ascensiunea burgheziei evreiești un pericol, nu numai din punct de vedere economic, ci și din punct de vedere al interesului național. O altă latură a acestei probleme era și orientarea culturală și politică a celor două tabere. Burghezia și intelectualitatea evreiască era adepta progresismului politic și social, a cosmopolitismului, respectiv aristocrația maghiară era adepta tradiționalismului, al conservatorismului politic și cultural. Ca un răspuns la apariția primelor partide direct antisemite, au luat naștere primele organizații (partide politice, cercuri, reviste) ale burgheziei și intelectualității evreiești: Partidul Democrat, revista „Huszadik Század”, condusă de Jászy Oszkár sau Cercul *Galilei*¹⁵. Aceste grupări erau adepte ale democratizării Ungariei¹⁶.

Statutul *Cercului Galilei* a subliniat de la bun început faptul că gruparea nu se implică în probleme ideologice, politice și, totuși, în anumite condiții mai mulți dintre membrii acesteia au manifestat în mod direct opțiunea lor politico-ideologică. În pofida faptului că majoritatea galileiștilor s-au declarat liberali și democrați, mulți dintre membrii cercului au manifestat un interes mai mare față de problema muncitorească. Mulți dintre ei au păstrat vechile legături cu social-democrații. Acest interes, la început s-a manifestat printr-o dimensiune științifică, iar apoi și în

---

¹⁵ În ceea ce privește originea și situația socială a studenților de la Universitate s-au făcut evaluări de către galileiști. Rezultatele obținute arătau faptul că majoritatea studenților erau de origine mic burgheză și intelectuală. Ei locuiau în condiții precare în camere supraaglomerate și erau nevoiți, ca în afara studiilor unversitare să și lucreze pentru a supraviețui. *Jelentés a Galilei Kör 1911-1912 évi tevékenységéről (Raport despre activitatea Cercului Galiei din perioada 1911-1912)*. Budapesta, 1912. p. 15. Este citat de Turnowsky Sándor. Turnowsky, *op. cit.*

¹⁶ Romsics Ignác, *Magyarország története a 20. században (Istoria Ungariei în secolul 20)*, Budapesta, Osiris, 1999, p. 72-75.

diferite acțiuni politice. Mulți dintre membrii cercului s-au implicat în diferite activități științifice (cercetări sociologice), pentru cunoașterea mai aprofundată a vieții muncitorilor, sau în diferite acțiuni culturale, frecventând cluburile muncitorești, ținând sesiuni și comunicări. Cu ocazia grevelor muncitorești din 1912 de la Budapesta, o bună parte a galileiștilor și-a manifestat direct solidaritatea cu greviștii.

Turnowsky Sándor, fiu de intelectual de origine evreiască, sosit dintr-un orașel din provincie, plin de ambiție, sensibil la problemele sociale și la noile curente științifice, își găsește locul și confortul intelectual în lumea *Cercului Galilei*. El făcea parte din gruparea galileiștilor care erau preocupați vizibil și de problemele mișcării muncitorești. După mărturisirile sale, Turnowsky nu și-a întrerupt legăturile cu social-democrația nici în perioada când activa în *Cercul Galilei*. În 1909, cu ocazia serbării zilei de 1 Mai, tânărul aflat în vacanță, ține un discurs înflăcărat la mitingul organizat de Partidul Social Democrat, filiala Târgu-Mureș. În 1908, tot pe parcursul unei vacanțe petrecute în orașul său natal, l-a cunoscut pe profesorul Braun Róbert, care a inițiat o cercetare sociologică despre viața muncitorilor târgumureșeni. Turnowsky l-a ajutat pe Braun în culegerea și prelucrarea datelor. Articolul lui Braun a apărut în 1909, în revista lui Jászy Oszkár, „Huszadik Század” cu titlul: „Noi contribuții privind viața muncitorilor din provincie.” În 1909, Turnowsky pleacă pentru un scurt timp la Berlin pentru perfecționarea studiilor,¹⁷ însă acest lucru nu îl oprește să participe la congresul Partidului Social Democrat organizat la nivelul Transilvaniei.

Anul 1912 este un alt moment important în viața lui Turnowsky. După terminarea studiilor de drept începe stagiatura la Budapesta, dar între timp preia și postul de președinte al *Cercului Galilei*. Prin alegerea lui Turnowsky în această funcție s-a întărit aripa social-democrată în cadrul grupării. Noul președinte, chiar în prima sa cuvântare publică, a subliniat faptul că în afara

---

¹⁷ Szabó Miklós, Simon Zsolt, Szögi László, *op. cit.*, nr. 8793.

problemelor științifice „trebuie discutate mai intens și problemele sociale actuale”¹⁸. În aceste condiții nu e de mirare faptul că, în perioada grevei muncitorești din 1903, Turnowsky și mai mulți colegi de ai săi au îndemnat în mod direct studenții și membrii cercului să ia partea greviștilor, participând direct în acțiunile muncitorilor. Erau cazuri când Turnowsky, asumându-și „pericolul”, a ținut discursuri spontane în fața a diferite grupuri de studenți, îndemnând la sprijinirea grevei, ajungând în polemici directe cu mai mulți dintre ei¹⁹. La prima comemorare a Revoluției din 1848, sub mandatul lui Turnowsky, au fost evidențiate și problemele sociale ale revoluției²⁰. Tot sub mandatul lui Turnowsky are loc o polemică semnificativă cu mediul conservator. Un membru al cercului, Németh Andor, a scris o piesă de teatru cu titlul „Veronika”. Piesa, așa cum a afirmat autorul, „a fost o critică adusă la adresa misticismului clerical.” Într-o primă fază, autoritățile au interzis prezentarea piesei, care după ce a fost prezentată în fața marelui public a fost mult criticată în presa conservatoare.

Un alt moment de cotitură în viața cercului și a lui Turnowsky a fost Primul război mondial. Mulți dintre galileiști au fost înrolați în armata austro-ungară, în 1916 însuși Turnowsky. Condițiile de război și agravarea problemelor în societatea ungară au afectat vizibil și activitatea cercului. Aripa de stânga, treptat, a început să domine activitatea cercului care la un moment dat a intrat în conflict chiar și cu Partidul Social Democrat din Ungaria. *Cercul Galilei* s-a alăturat grupării socialiștilor de la Zimmerwald (gruparea social-democraților care era împotriva războiului) și a manifestat o vastă activitate de propagandă pacifistă. Liderul spiritual de atunci al cercului, Ervin Szabó, a criticat vehement Partidul Social Democrat Ungar, care nu s-a prezentat la întrunirea de la Zimmerwald și pentru sprijinirea intrării Austro-Ungariei în

---

¹⁸ ANDJM, Fond Turnowsky. Dos. 1/36. Citat din ziarul *Világ*, 1912. 16. decembrie.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ ANDJM, Fond Turnowsky. Dos. 1/53.

Primul război mondial. Galileiști încă activi au editat manifeste, fluturașe, broșuri antirăzboinice. Unii dintre ei au trecut și la acțiuni de propagandă directă. Doi dintre activiști au fost prinși în timp ce împărțeau manifeste soldaților în cazărmi. Cei doi, Sugár Tivadar și Duczynska Ilona au fost arestați și condamnați la închisoare, iar autoritățile au interzis activitatea cercului²¹. Izbucnirea revoluției maghiare în 1918²² a dus la reactivarea cercului. În octombrie 1918, galileiștii și-au eliberat colegii din închisori și au reînceput activitatea. În acest moment, majoritatea membrilor erau comuniști și socialiști din gruparea Zimmerwald²³.

Izbucnirea Revoluției ungare din 1918 a însemnat un fel de Rubicon pentru mulți galileiști, care consideraseră că răspunsul cel mai ferm la noile provocări ale istoriei este de a intra în politică. Mulți dintre ei credeau că a sosit momentul pentru a pune în practică modul lor de gândire în ceea ce privește viitorul societății ungare. În 1918 Turnowsky își face intrarea în viața politică. În vara anului 1918 se afla cu regimentul său în zona Clujului. Tânărul, dornic să reia activismul politic, nu se mai reîntoarce în armată după o învoire de câteva zile, așteptând schimbările politice în orașul său natal, Târgu Mureș. După izbucnirea revoluției, Turnowsky apare pe scena politică locală. Fiind într-un contact direct cu Jászay Oszkár, după izbucnirea revoluției se alătură Partidului Radical condus de acesta. În data de 16 octombrie a participat la Congresul național al partidului unde a și luat cuvântul, vorbind despre problema națională din Ungaria. După câteva întâlniri cu liderii revoluționari de la Budapesta, Turnowsky a fost solicitat să medieze pe plan local între forțele democratice pentru a numi noua conducere a orașului Târgu Mureș. Turnowsky, într-o primă fază a făcut parte din grupul care a

---

²¹ Polányi Károly, *A Galilei Kör mérlege (Balanța Cercului Galilei)*, Korunk, 1929, p. 420.

²² După prăbușirea Imperiului Austro-Ungar, în octombrie 1918, în capitala maghiară a izbucnit așa-numita „Revoluția crizantemelor de toamnă”. Puterea a fost preluată de o coaliție a partidelor democratice, conduse de Károlyi Mihály.

²³ Polányi, *op. cit.*, p. 420-421.

organizat Consiliul Național pe plan local: Antalffy Endre președinte, Csetri János vicepreședinte, Turnowsky Sándor secretar, Molter Károly notar²⁴.

Păstrând relațiile bune cu social democrații târgumureșeni, Turnowsky înființează organizația locală a Partidului Radical. În 27 octombrie, în prezența a 37 de delegați a luat naștere organizația târgumureșeană a Partidului Radical cu: Hofbauer Aurél președinte, Révész Béla vicepreședinte, Turnowsky Sándor secretar, Molter Károly notar²⁵. Turnowsky a luat cuvântul cu vechiul său avânt radical: *„Noi nu dorim să împărțim țara, numai latifundiile, nu dorim să defavorizăm națiunea maghiară în favoarea naționalităților, vrem ca în această țară toți cetățenii să se bucure de aceleași drepturi și să se simtă acasă. Această dorință nu înseamnă internaționalism ci este un mod de a se vindeca de boala naționalismului”*²⁶. Făcând parte din noua conducere a orașului, Turnowsky a avut și câteva inițiative politice locale, ca de exemplu: crearea autonomiei locale și culturale pentru naționalitățile din zona Mureșului și din oraș, privind desființarea sistemului virilist în alegerea conducerii locale, adică a vechiului obicei politic care oferea unei părți a aristocrației sau a burgheziei dreptul de a face parte automat din viața politică locală. Radicalismul lui Turnowsky, format în bună parte în mediul universitar de la Budapesta, era însă greu de înțeles și de acceptat chiar și pentru camarazii și aliații săi „democrați” târgumureșeni²⁷.

Revoluția democratică ungară din 1918 a răsturnat radical viața politică a țării. Cercurile politice și intelectuale marginale, sau mai puțin marginale, au devenit factori importanți în viața politică a țării pentru un anumit interval de timp. Așa s-a întâmplat și cu Partidul Radical al lui Jászy Oszkár. În noul context politic, radicalii aveau nevoie de noi lideri credibili. În aceste condiții, Turnowsky părăsește destul de repede Târgu-Mureșul, devenind

---

²⁴ ANDJM, Fond Turnowsky. Dos. 4.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ „Tükör”, 28. octombrie 1918. nr. 44.

²⁷ ANDJM, Fond Turnowsky. Dos. 4.

secretarul Partidului Radical la nivel național. A deținut această funcție până la răsturnarea guvernului revoluționar de către comuniști, adică până în data de 20 martie. În primăvara anului 1919 a fost candidat pentru postul de parlamentar în zona orașului Székesfehérvár pe listele radicalilor. Turnowsky a militat în această perioadă pe un ton vehement pentru o reformă agrară și socială radicală²⁸.

În ziua de 21 martie 1919 evenimentele din viața politică a Ungariei cunosc o turnură semnificativă, comuniștii conduși de Kún Béla au preluat puterea, înființând Republica Sfaturilor din Ungaria. Comuniștii au recurs la reforme radicale și au început sovietizarea țării, folosind de mai multe ori inclusiv și teroarea pentru a anihila opoziția. Dilema intelectualilor adepți ai revoluției democratice era în ce măsură se pot identifica cu noile condiții politice și cu acțiunile întreprinse de către comuniști. Adepții *Cercului Galilei*, ajunși deja sub influența social-democraților și comuniștilor, au ales calea sprijinirii dictaturii proletare. Pentru mulți tineri intelectuali de stânga, radicali, între care și Turnowsky, nu mai era loc de oprire. Turnowsky împreună cu mai mulți colegi de ai săi și-a oferit serviciile dictaturii proletariatului, fără să primească însă vreo funcție politică. Turnowsky a lucrat până în momentul căderii comuniștilor la Tribunalul din Budapesta, făcând parte într-o primă fază din comitetul care analiza activitatea tribunalului în perioada vechiului regim, iar apoi a devenit procuror. După căderea Comunei, Turnowsky a fost arestat și deținut pentru un interval de trei săptămâni, după ce s-a refugiat în orașul său natal, Târgu Mureș²⁹.

Retrăgându-se în Târgu-Mureș, Turnowsky avea posibilitatea să regândească activitatea sa politică de până acum. În perioada 1920-1924 a activat mai retras, mulțumindu-se cu activități culturale și intelectuale. A ținut comunicări în cluburile social democratice iar, începând din 1926, devine colaboratorul

---

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem.*

revistei clujene de stânga „Korunk.” Turnowsky a continuat cercetările sociologice despre condițiile de viață a muncitorilor, publicând mai multe studii în revista „Korunk”³⁰. A continuat această activitate și după ce se mută în 1932 la Oradea, unde a activat ca avocat și publicist. Turnowsky era cunoscut în această perioadă în mediul intelectual și social democrat ca un activist și un organizator al vieții „culturale de stânga.”

Apariția Partidului Comunist din România și activitatea lui, chiar și în condițiile ilegalității, a încurajat radicalizarea gândirii de stânga. Turnowsky, având în spate cu interesul intelectual constant arătat față de viața muncitorilor și cu o activitate politică în timpul sovietului ungar, devine treptat adeptul radicalismului de stânga. În 1926 vorbea deja despre necesitatea schimbării radicale a sistemului politico-economic actual: *„Înainte cu douăzeci de ani muncitorimea dorea reforme, drept de vot, instituții pentru îmbunătățirea vieții proletariatului, astăzi toate acestea nu mai sunt de ajuns, astăzi dorește deja răsturnarea radicală a vieții sociale și economice. Acum două decenii muncitorii erau nemulțumiți de guverne, de sistemul de ajutorare și de pensii, astăzi sunt revoltați împotriva întregului sistem capitalist. Cine cunoaște condițiile, mizeria în care trăiește proletariatul, înțelege pe deplin nemulțumirile lor. Ar fi nevoie de o abținere de tip creștină să te simți mulțumit de condițiile pe care ți se oferă actualul sistem politic și economic”*³¹. În 1928 a acceptat prima misiune politică de după Primul război mondial, candidând, împreună cu Takács László și agricultorul Páll József, la alagerile parlamentare pe listele Blocului Muncitoresc-Țărănesc³².

Figurând pe lista neagră a autorităților ungare încă din 1920, după Dictatul de la Viena, Turnowsky ajunge într-o primă fază, în 1940, sub supravegherea poliției, apoi, în aprilie 1944, a

---

³⁰ Turnowsky, *op. cit.*, p. 161.

³¹ Turnowsky, *op. cit.*, p. 163.

³² Blocul Muncitoresc Țărănesc (1925-1933) avea menirea politică, ca în condițiile punerii în ilegalitate al PCR, să realizeze intrarea comuniștilor în parlament.

fost internat de către poliția politică ungară împreună cu alți activiști comuniști. Între timp, familia sa, soția și cei doi copii, au fost internați împreună cu evreii de la Oradea la Auschwitz de unde nu s-au mai întors. Turnowsky a făcut cunoștință cu mai multe tabere de internare, dintre care amintim cele din Budapesta, Sárvár, Nagykanizsa. În 1945 se întoarce la Oradea, unde se reintegrează în viața politico-socială a orașului ținând comunicări la Ateneul Muncitoresc, la festivitățile Uniunii Populare Maghiare și ale ARLUS-ului³³. Turnowsky se reactivează și pe plan politic, intrând în 1946 în organizația locală a Partidului Social Democrat. Legăturile sale cu activiștii comuniști au influențat și acest pas, însuși Turnowsky menționează în autobiografia sa faptul că: „în 1946 am intrat în organizația orădeană a PSD dar înainte m-am consultat cu prietenii mei comuniști despre misiunea mea, care nu era altceva, decât crearea condițiilor fuziunii celor două partide”³⁴. În această perioadă, Turnowsky nu a deținut funcții politice. Începând din 1946 devine profesor la Catedra de drept penal a Universității „Bolyai” din Cluj și a deținut această funcție până la pensionarea lui în 1952.

Turnowsky Sándor a fost un intelectual provenind dintr-un orașel de provincie din fostul Imperiu Austro-Ungar. În pofida acestui fapt, perioada istorică, marile mișcări de idei din epocă și, nu în ultimul rând, dinamica imprimată vieții fostului imperiu, fac din viața lui din multe puncte de vedere o carieră tipică pentru un intelectual de stânga. Sfârșitul secolului al XIX-lea, respectiv secolul XX, a fost perioada confruntării marilor ideologii. Societatea, inclusiv intelectualii, trebuiau să găsească răspunsuri pentru noile provocări ale istoriei. Apar marile ideologii politice și fiecare dintre acestea propunea câte o cale de ieșire din impasul în

---

³³ ANDJM, Fond Turnowsky, dos. 6.

³⁴ *Ibidem*. În perioada de tranziție mulți activiști comuniști s-au infiltrat în rândurile social democraților pentru a controla și a menține PSD în direcția dorită de Moscova și nu în ultimul rând, pentru a profita de sistemul de relații ale acestora în organizarea PCR. Fuziunea dintre PCR și PSD a avut loc în 1948, când a fost înființat Partidul Muncitoresc Român.

care se afla societatea. Julien Benda afirmă că intelectualii secolului al XX-lea ajung să abandoneze căutarea binelui absolut și devin adepții și propagatorii unor ideologii³⁵. Într-adevăr, la începutul secolului XX, intelectualii devin susținătorii principalelor ideologii, implicându-se activ în viața politică și socială. Intelectualul era, prin definiție, „angajat” – devotat unui ideal, unei dogme, unui proiect politic. Turnowsky face parte din categoria acestor intelectuali. Născut într-o familie de intelectuali de origine evreiască, cu destule limite de afirmare politico-socială, în condițiile conservatorismului și naționalismului austro-ungar, tânărul Turnowsky va găsi posibilitatea de a se afirma în mișcarea de stânga. Intelectualii evrei din Europa Centrală interbelică și postbelică au fost cei mai atrași de marxism: pe de o parte, de ambiția prometeică a proiectului, iar pe de altă parte, dat fiind colapsul total al lumii lor, de imposibilitatea de a se întoarce în trecut sau de a merge înainte pe vechile căi, de construirea aparent inevitabilă a unei lumi cu totul noi, diferite”³⁶.

Turnowsky se alătură mișcării social democrate din orașul său natal. Anii de studenție și activitatea lui în cadrul *Cercului Galilei*, chiar dacă cercul teoretic era o grupare liberală, îi întăresc viziunile sale despre lume și societate. Facultatea de Drept de la Universitatea din Budapesta la începutul anilor 1900 era terenul unor mari confruntări ideologice dintre studenți: conservatori, catolici, protestanți, naționaliști, liberali, social democrați, proveniți din rândurile maghiarilor sau naționalităților conlocuitoare. Atașamentul față de mișcarea de stânga a lui Turnowsky se manifesta chiar și în condițiile când era președintele *Cercului Galilei*. Turnowsky și mulți tineri intelectuali din generația lui (Jászy Oszkár, Ady Endre etc.) și-au dat seama de problemele societății ungare și credeau în posibilitatea schimbării radicale ale acesteia. Doreau o nouă Ungarie, bazată pe libertatea

---

³⁵ Julien Benda, *Trădarea cărturarilor*, București, Humanitas, 2008.

³⁶ Tony Judt, *Reflecții asupra unui secol XX uitat. Reevaluări*, Iași, Polirom, 2011, p. 21.

de gândire, solidaritate socială, egalitate pentru naționalități. Este caracteristic faptul că acest grup privea viitorul societății maghiare prin prisma progresului social. Ei credeau în puterea acestui progres social, care prin recunoașterea și lărgirea drepturilor universale (drept de vot, drepturi pentru minorități, îmbunătățirea condițiilor de viață, drepturi pentru femei etc.) va crea o nouă societate, o nouă Ungarie democratică, modernă, bazată pe egalitate. Problema națională (atât naționalismul celor care erau majoritari cât și cel al reprezentanților minorităților) era subordonată acestui progres social vizionar. Devotamentul și sensibilitatea față de mișcarea muncitorească au marcat practic toată activitatea lui Turnowsky. În fiecare oraș unde își duce soarta (Târgu Mureș, Budapesta, Oradea, Cluj) îl găsim pe listele programelor organizate pentru muncitori: lansări de carte, comunicări etc. Pe parcursul activității intelectuale a publicat mai multe lucrări, analize sociologice despre condițiile de viață ale muncitorilor din Târgu-Mureș.

În condițiile Primului război mondial și a colapsului Imperiului, mișcarea de stânga devine tot mai populară dar în aceeași măsură se poate vorbi și de o oarecare radicalizare a mișcării. Înființarea Republicii Sfaturilor în Ungaria însemna deja victoria, chiar dacă pentru un scurt interval de timp, a comuniștilor. Pentru Turnowsky nu era cale de oprire, tânărul avocat, marcat vizibil de avântul noilor condiții istorice, se radicalizează împreună cu mișcarea de stânga, oferindu-și serviciile sale comuniștilor, devenind judecător, chiar dacă nu se ocupa cu probleme politice. În 1918 putem constata prima mare schimbare survenită în identitatea social-democrată a lui Turnowsky. În perioada interbelică Turnowsky nu mai revine la ideile social-democrației clasice, păstrând în manifestările sale intelectuale un ton mult mai radical. Al doilea punct de cotitură în evoluția crezului său politic are loc în 1946-1947, când își oferă serviciile dictaturii comuniste în plină ascensiune.

Analizând „călătoria ideologică” a lui Turnowsky, cu momentul 1919 sau cu cel din 1948, nu putem să nu fim de acord

cu concluziile lui Tony Judt, care afirmă că în secolul XX un număr îngrijorător de intelectuali destinși, atât de stânga, cât și de dreapta, s-au dovedit izbitor de iresponsabili în ceea ce privește tendința lor nepăsătoare de a-i încuraja la violență pe alții, în timp ce ei erau la adăpost³⁷. Biografia lui Turnowsky este practic elocventă și pentru metamorfoza mișcării de stânga din Europa Centrală și de Est. Prin habitat și prin idei era social democrat, dar când mișcarea se radicalizează nu are capacitatea de a se retrage, de a se opri, se lasă dus de valul evenimentelor politicii.

---

³⁷ Judt, *op. cit.*, p. 19.